

UN ASPECT CULTURAL POST-GUMELNIȚEAN DESCOPERIT ÎN ZONA DE DEALURI A MUNTENIEI (SĂPĂTURILE DE LA BRĂTEȘTI „Coasta bisericii”, JUD. DÎMBOVIȚA)

DE

ERSILIA TUDOR

Materialul arheologic la care ne vom referi provine dintr-o așezare situată pe terasa nu prea înaltă de pe partea stîngă a Ilfovului, în marginea de NE a satului Brăteștii de Sus, com. Văcărești, jud. Dimbovița, în punctul „Coasta bisericii”. Distanța de la această așezare pînă la așezarea aparținînd culturii Glina III, aflată pe teritoriul aceleiași comune, în punctul „Pădurea Brăteasca”, este, în linie dreaptă spre SE, de cca 2,5 km.

Săpăturile la „Coasta bisericii” au început în anul 1972 și au avut un caracter de salvare. Suprafața pe care fusese identificată așezarea urma să fie escavată în toamna aceluiași an pentru înălțarea drumului de țară în zona lucrărilor de hidroameliorații de pe valea Ilfovului. Secțiunile deschise în 1972, perpendiculare pe marginea terasei, nu au fost prelungite pînă în marginea acesteia deoarece terenul fiind înclinat, stratul de cultură era spălat de torenți. Deschiderea altor secțiuni în această zonă nu a mai fost posibilă deoarece stratul de cultură a fost complet răzuit de lucrările amintite. Un sondaj făcut în 1972 pe terasă, dincolo de drum, ne-a dovedit că așezarea se întindea și într-o zonă care nu intra în perimetrul lucrărilor de escavare. De aceea, în anii 1973 și 1975 am continuat cercetarea în zona acestui sondaj¹ (fig. 1). Așezarea are două straturi de cultură : stratul I, cel mai vechi, aparținînd culturii Criș, a fost identificat în ultima campanie, stratul respectiv neîntîlnindu-se pe întreaga zonă cercetată. Între stratul I și stratul II există un nivel steril de cca 5 cm. Stratul II, cel superior, a fost observat pe întreaga suprafață cercetată, între -0,25 - 0,40 m, într-un sol de culoare cenușie, tasat. În articolul de față ne vom referi doar la stratul II.

Relativ sărac în materiale arheologice, acest strat este continuu în toată zona cercetată. Complexele de locuire descoperite constau din resturile a trei locuințe de suprafață, de tipul colibelor construite din puțini chirpici tencuiți pe un schelet de nuiele. Resturile acestor colibe se prezentau sub forma unor suprafețe pe care erau aglomerate bucăți mici de chirpici arși și alte materiale : ceramică, unelte, cărbuni, pietre. Forma și dimensiunile colibelor nu au putut fi stabilite cu exactitate lipsindu-ne

¹ Săpăturile s-au făcut în colaborare cu Muzeul județean de arheologie Dimbovița din Ilrșgovîște. Raportul de săpătură este redactat în colaborare cu Ion Chicideanu și Petre Diaconescu.

indicii ca : gropile de pari folosiți la construcție și podelele amenajate. Suprafețele pe care se află resturile colibelor cuprind, desigur, și unele împrăstieri de materiale. Planul acestor suprafețe inscrie totuși o formă aproximativ rectangulară. Nu am întâlnit vetre sau fragmente de vetre amenajate. Chirpicii arși, rișnițele calcinate, unele fragmente ceramice arse secundar, cărbunii, dovedesc că locuințele au fost distruse într-un incendiu.

Loc. 1/1972 a apărut în S.I și caseta deschisă pe latura de sud a acesteia, între carourile 4—7 (fig. 1). Suprafața pe care se aflau resturile ei avea laturile de aproximativ 4×3 m. Chirpicii conțineau în pastă pleavă și

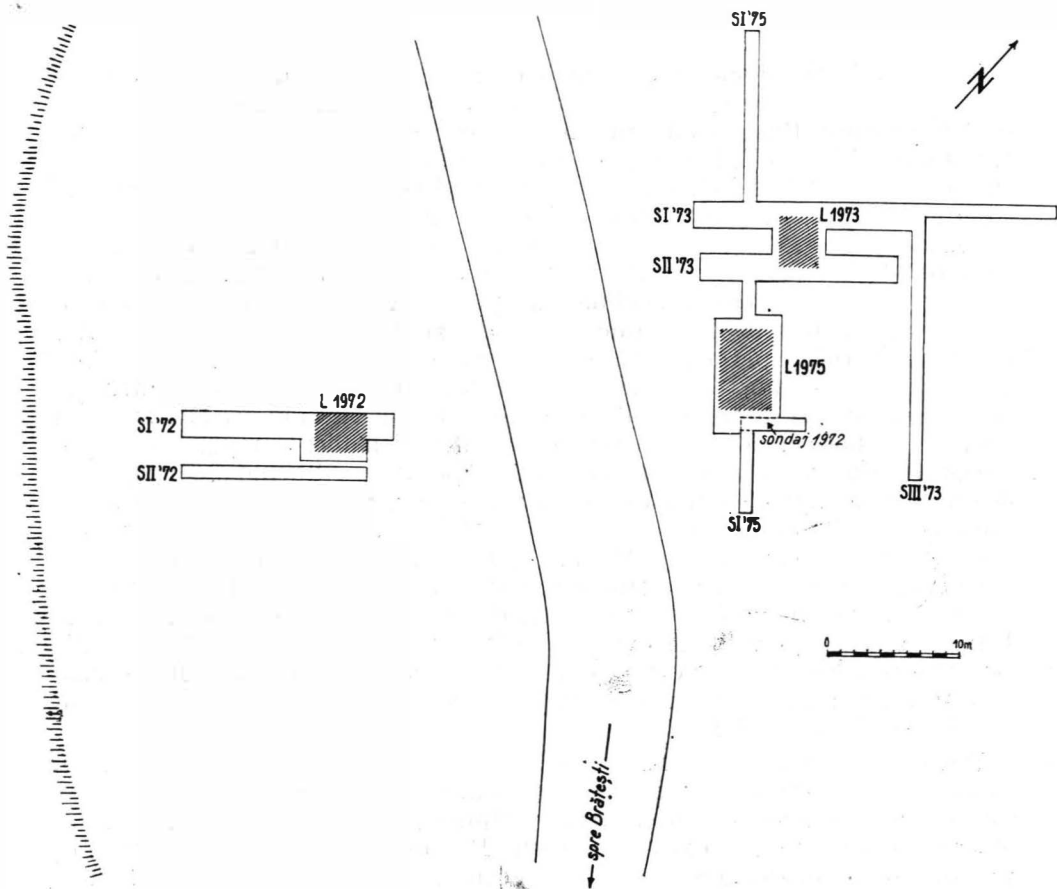

Fig. 1. Planul săpăturilor de la Brătești.

erau arși de cele mai multe ori la roșu. Printre bucățile de chirpic și sub ele au apărut fragmente ceramice, fragmente de vase, unelte de silex, virfuri de săgeți din silex și o rișniță fragmentară din gresie calcinată. Cu excepția unei porțiuni de podea, cu dimensiuni de cca $1 \times 0,50$ m, situată spre nord, care era acoperită cu două rinduri de fățuieli subțiri făcute cu

lut de culoare verzuie, direct pe sol, nu am întâlnit nici un fel de amenajare a interiorului colibei. În apropierea acestei fățuieli se afla rîșnița. Probabil, zona de podea fățuită era în legătură cu locul de rîșnit al locuinței. Spre extremitatea de vest a resturilor colibei au apărut două zone de pămînt ars neuniform la roșu sau negru, arsura pătrunzînd pînă la o adîncime variabilă. Deoarece aceste zone se aflau spre extremitatea colibei ale cărei resturi includ și unele împrăstieri de materiale, sintem înclinați a le considera în afara dimensiunilor reale ale colibei, reprezentînd, probabil, vetre exterioare, neamenajate, folosite în apropierea locuinței.

Loc. 1/1973 apărută în S.I—S. II/1973 și în caseta deschisă între acea-rea, în carourile 3—5, avea resturile împrăstiate pe o suprafață cu laturile de cca 3×4 m (fig. 1).

Chirpicii conțineau pleavă în pastă și purtau uneori impresiuni de nuielă cu diametrul de pînă la 1,5 cm. Erau arși la roșu sau negru și aveau în cîteva cazuri suprafața puțin netezită. Fragmentele mici de cărbune și mai ales pămîntul amestecat cu numeroși pigmenți de cărbune ne fac să considerăm că acoperișul era făcut din mult material ușor, ca stuf și tulpini de la diferite plante.

În zona locuinței s-au descoperit și numeroase fragmente ceramice, pietre de rîu, cîteva unelte de silex.

Loc. 1/1975 a apărut în S.I/1975 și casele laterale, deschise între carourile 4—8 (fig. 1). Resturile ei se prezentau asemănător cu cele ale precedentelor. Chirpicii arși conțineau în pastă pleavă și rare pietricele. Și aici au apărut numeroase fragmente ceramice, bucăți mici și pigmenți de cărbune, cîteva unelte de silex, o rîșniță din gresie calcinată și numeroase pietre de rîu. Pietrele se aflau împrăstiate printre resturile locuinței, dar și grupate în apropierea rîșniței. Formele mai deosebite ale pietrelor grupate ne fac să considerăm că fuseseră aduse, probabil, în vederea prelucrării sau folosirii unora dintre ele, chiar în forma în care se aflau, ca frecătoare. Printre aceste pietre se remarcă și o bucată de silex cu plachete calcaroase, asemănătoare silexului din care se lucrau unele cuțite curbe în cultura Glina III-Schneckenberg. Unele dintre pietrele împrăstiate serviseră, probabil, la fixarea acoperișului. Pentru stabilirea dimensiunilor aproximative ale acestei locuințe am folosit ca reper trei grupe de fragmente ceramice aparținînd unor vase de provizii, care fuseseră plasate, probabil, în trei dintre colțurile acesteia. Astfel, incluzînd grupele de cioburi menționate, locuința pare să fi avut laturile de 6×4 m.

Ceramica descoperită este în întregime fragmentară. Din punct de vedere al modului de preparare a pastei și de tratare a suprafeței ceramicii o caracteristică generală este folosirea ca degresant a nisipului cu pietriș, în cantitate și de mărime variabilă. Cînd suprafața lor nu este corodată, pereții sînt acoperiți cu un slip puțin lustruit, de culoare castanie, castaniu-cenușie, roșcată, negricioasă. Am deosebit trei categorii ceramice:

I. Categoria ceramicii bune. Ceramica conține în pastă puțin nisip cu mică și rare pietricele. În mod cu totul excepțional pasta conține numai nisip, fără pietricele. Slipul este mai gros decît la categoriile următoare.

II. Categoria intermediară. Ceramica conține o cantitate mult sporită de nisip cu pietricele. Slipul fiind subțire, suprafețele sînt aspre. Aceasta constituie categoria ceramică cea mai frecventă.

III. Categoria ceramicii grosiere. Degresantul constă dintr-o cantitate mare de nisip cu pietricele. Slipul fiind subțire nu reușește să acopere impuritățile pastei, acestea fiind vizibile la suprafață.

La ardere, ceramica a căpătat uneori culoarea neagră sau neagră-castanie, alteori roșcată. De cele mai multe ori, arderea este însă incompletă, ceramica avînd culoare negricioasă în secțiune, iar la exterior avînd una sau ambele suprafețe de culoare castanie, roșcată sau negricioasă-castanie.

Materialul ceramic descoperit fiind fragmentar, formele de vase pe care le vom menționa sînt în majoritatea deduse după profilele fragmentelor ceramice și după reconstituirile ce s-au putut face. Menționăm următoarele :

1. Castroanele de dimensiuni mijlocii constituie una dintre formele cele mai caracteristice și mai frecvente. Ele au marginea înclinată spre interiorul vasului, buza dreaptă, rotunjită la partea superioară, umărul mai mult sau mai puțin rotunjit, prevăzut uneori cu proeminențe organice aproximativ conice, unele neperforate, altele perforate vertical, dispuse alternativ, probabil, la capetele celor două axuri diametrale. Partea inferioară a vasului este tronconică (fig. 2/1—13).

2. Străchinile cu pereții oblici spre exterior apar rar. Ele se întîlnesc în următoarele variante : a) cu buza dreaptă (fig. 3/1) ; b) cu buza verticală (fig. 3/2) ; c) cu buza arcuită scurt spre interior (fig. 3/3) ; d) cu buza arcuită și îngroșată scurt pe partea dinspre interior (fig. 3/4,6) ; e) cu buza ușor îngroșată prelung și demarcată de restul peretelui spre interior printr-o ușoară șanțuire (fig. 3/7) ; f) cu buza îngroșată la exterior (fig. 3/6,8).

3. Cupa scundă cu pereții înclinați spre interior, fundul cu umbo, diametrul maxim în zona fundului. Pe diametrul maxim era prevăzută cu o proeminență (ruptă din vechime) (fig. 5/2).

4. Vase pîntecoase. Deosebim următoarele forme : a) vasul cu gît relativ înalt sau scurt, cilindric, buza dreaptă sau înclinată spre exterior (fig. 4/1—2 ; 5/1) ; b) vasul-borcan de dimensiuni mici și mijlocii, cu pereții arcuiți spre exterior și buza îngroșată spre exterior. Îngroșarea s-a executat organic, uneori, însă, limita inferioară, a acesteia se detașează puțin de peretele vasului. Marginea este mai înaltă sau mai scurtă, răsfrîntă oblic sau arcuită spre exterior (fig. 4/2, 4—8). Într-un singur caz, marginea prezintă la exterior o bandă cu lățimea de 1,6 cm trasă din buză (fig. 4/8). c) Vasul cu pereții arcuiți spre exterior, la mică distanță sub buză, se află un briu rudimentar reliefat (fig. 4/9—10 ; 12). Această formă ca și precedenta (vasul borcan) sînt relativ frecvente. Posedăm indicii pentru existența și a altor forme de vase ca : ceșcuțele cu gît cilindric, corp bombat, prevăzute cu o tortiță în bandă prinsă pe gît și pe corpul vasului (fig. 4/11). Nu există nici un indiciu pentru ca aceste cești să fi avut două torți. Un fragment de vas miniatură indică o străchină aproximativ semisferică (fig. 5/4). Se mai cunosc : un fragment de capac de vas (fig. 5/3) și cîteva fragmente de pereți de strecurători (fig. 5/5—6).

Din săpături provine și un număr destul de însemnat de proeminențe, proeminențe-apucători și torți de vase. Acestea nu pot fi atribuite întotdeauna unei anumite forme de vas. Proeminențele organice de formă aproximativ conică, de dimensiuni în general mici, neperforate sau perforate vertical, erau plasate pe umărul castroanelor (fig. 2/1, 3, 5 ; 6/1—5). Ele aveau, probabil, un rol îndeosebi ornamental. Un singur exemplar are virful puțin curbat.

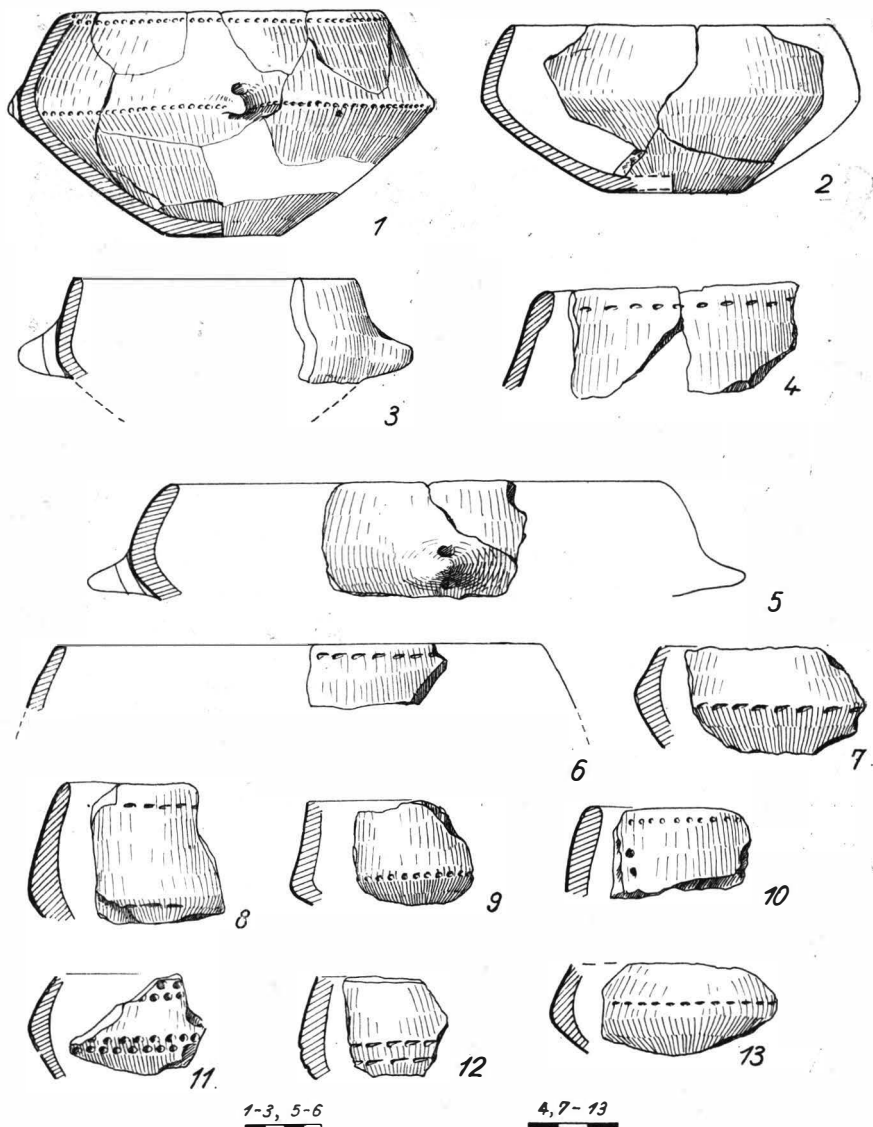

Fig. 2. 1, 5, 6, 13, loc./1972; 2, sondaj/1972; 3, 7, 11-12, loc./1973; 4, 9, 10, loc. 1/1975.

Proeminențele-apucători au dimensiuni mai mari decât precedentele. În majoritatea cazurilor ele sînt perforate vertical. Au aparținut, probabil, unor castroane de dimensiuni mai mari, vaselor pintecoase, capacelor. Forma lor este conică, cilindrică sau tronconică. Un exemplar are la baza proeminenței o adincitură, iar altul are, de o parte și de alta a acesteia, în pasta vasului, cîte o adincitură. Alte exemplare au o formă alungită orizontal sau prezintă un profil unghiular (fig. 6/6-17).

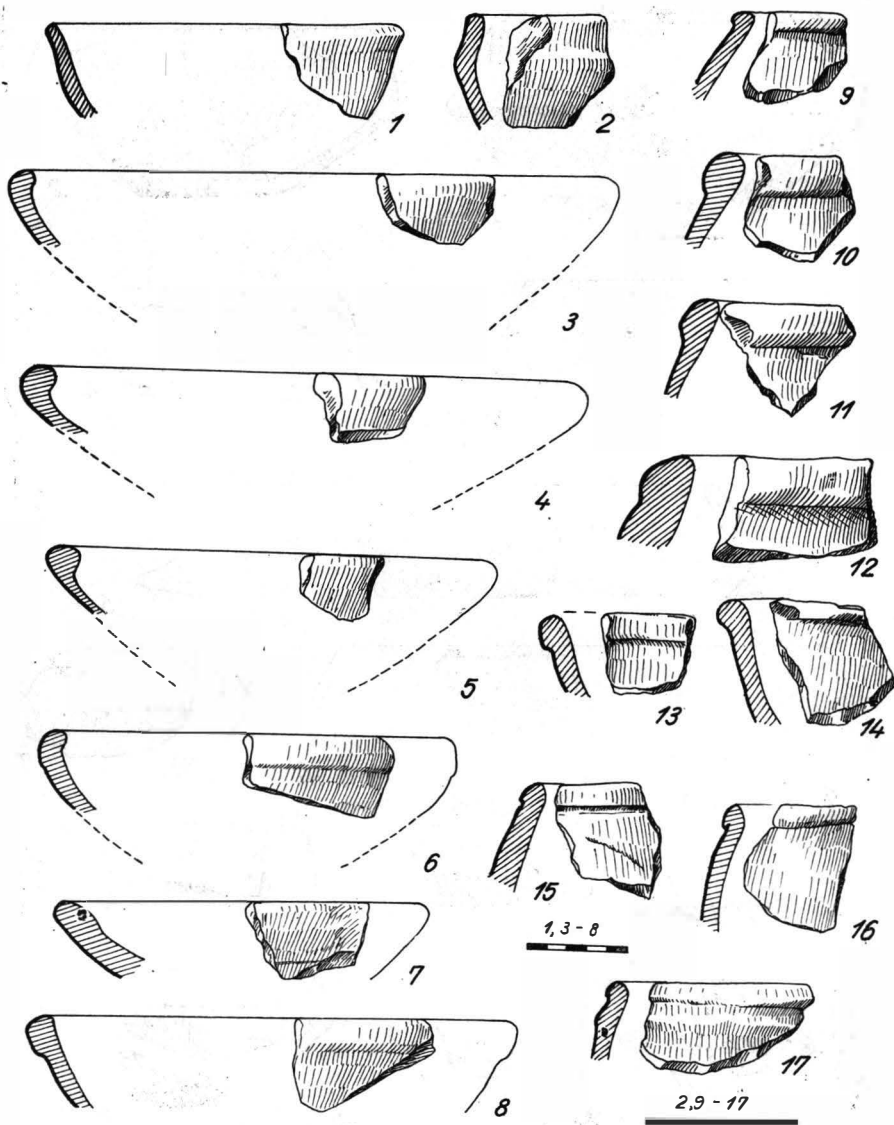

Fig. 3. 3, 4, 5, 6, loc./1972; 16, loc. /1973; 2, 8, 9-14, 17, loc. 1/1975.

Torțile sînt în majoritatea cazurilor scurte, prinse pe corp, lucrate din bandă de lățime variabilă cu secțiune transversală circulară, ovală sau plan-convexă. Profilul lor este semicircular, iar uneori unghiular spre una dintre extremități (fig. 7/1-7; 4/11). Alte torți erau plasate în zona dintre gîtul și corpul unor vase de dimensiuni mici, probabil, cești.

Decorul ceramicii. Materialul ceramic de la Brătești este caracterizat în majoritate prin lipsa de decor. Decorul cel mai frecvent constă din 1-2

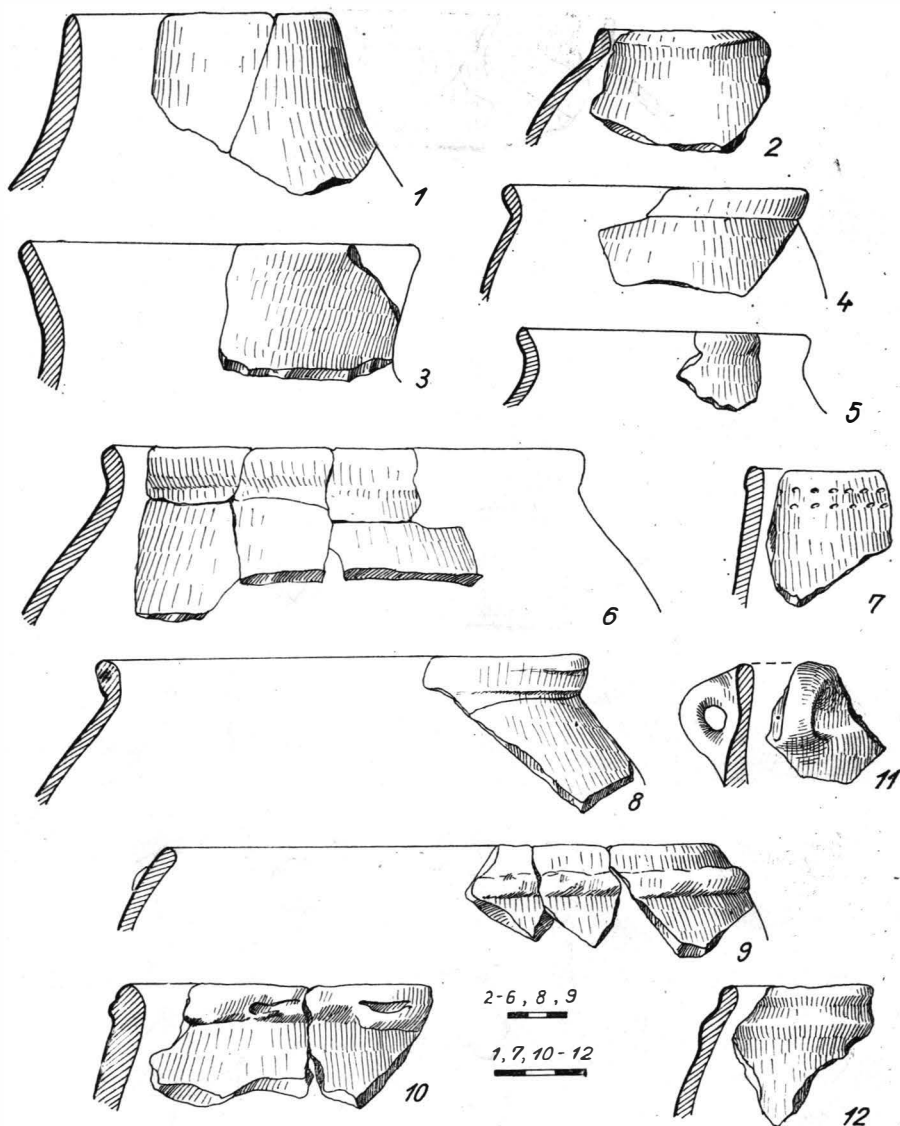

Fig. 4. 3, 5, 7-10, loc./1973; 1, 4, 6, 11-12, loc. 1/1975.

(rar 3-4) șiruri horizontale de împunsături scurte de formă alungită, mai rar de impresiuni circular-alveolare, executate la mică distanță unele de altele, cu virful ascuțit sau bont al unui instrument. Împunsăturile unui șir se executau într-o singură direcție. Distanța dintre împunsături sau impresiuni variază între 2-5 mm. Pe castroane decorul se află de obicei la mică distanță sub buză și pe umăr. Când există proeminente pe umăr, decorul continuă și pe acestea (fig. 2/1, 4, 6-13; 4/7). Într-un singur caz,

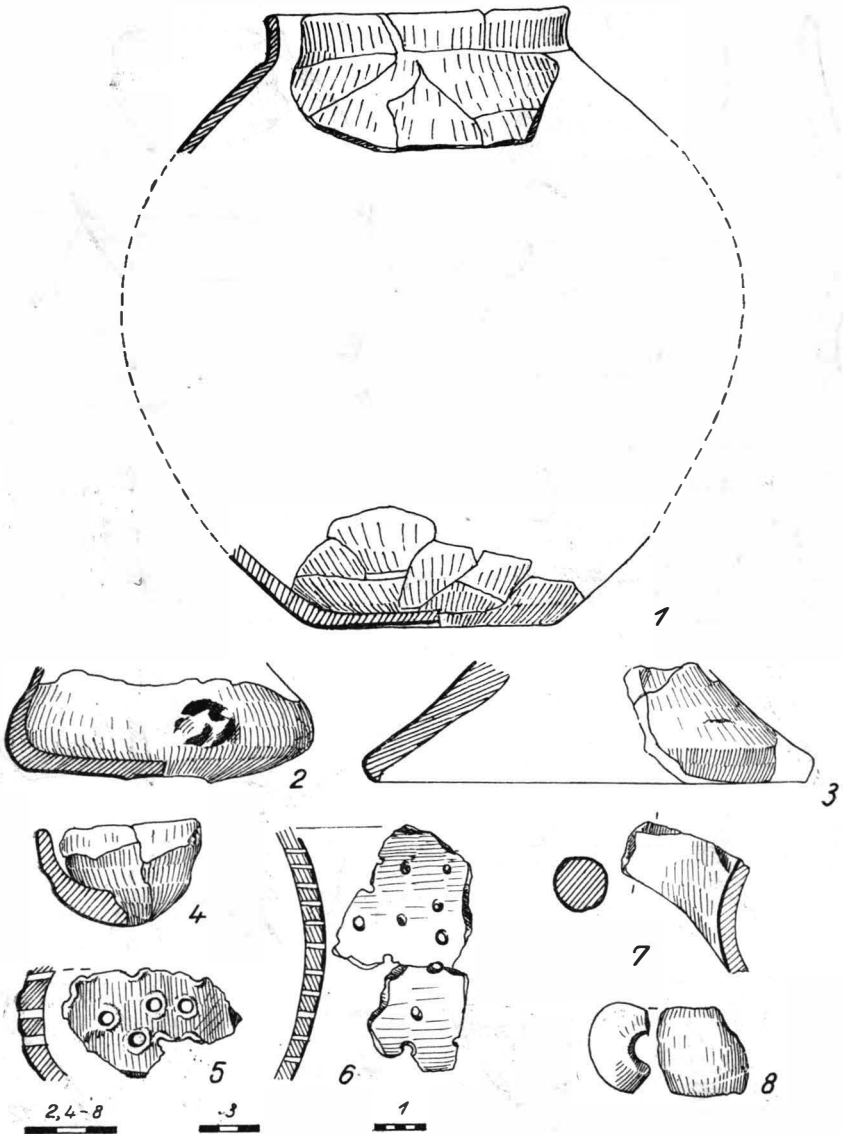

Fig. 5. 2, loc./1972; 4, 6, 7, loc./1973; 1, 5, loc. 1/1975; 8, sondaj/1972.

două șiruri orizontale, paralele, de împunsături sînt dispuse în apropierea fundului. De la acestea pornesc oblic pe corp alte două șiruri paralele (fig. 7/10). Pe un fragment de umăr de vas există 4 șiruri de impresiuni grupate cite două (fig. 2/11). Într-un caz se pare că împunsăturile erau dispuse în forma unei rozete.

Elemente de decor foarte rar întîlnite sînt : creștăturile scurte verticale, dispuse sub buză (fig. 7/14), creștăturile scurte alveolar-alungite, executate

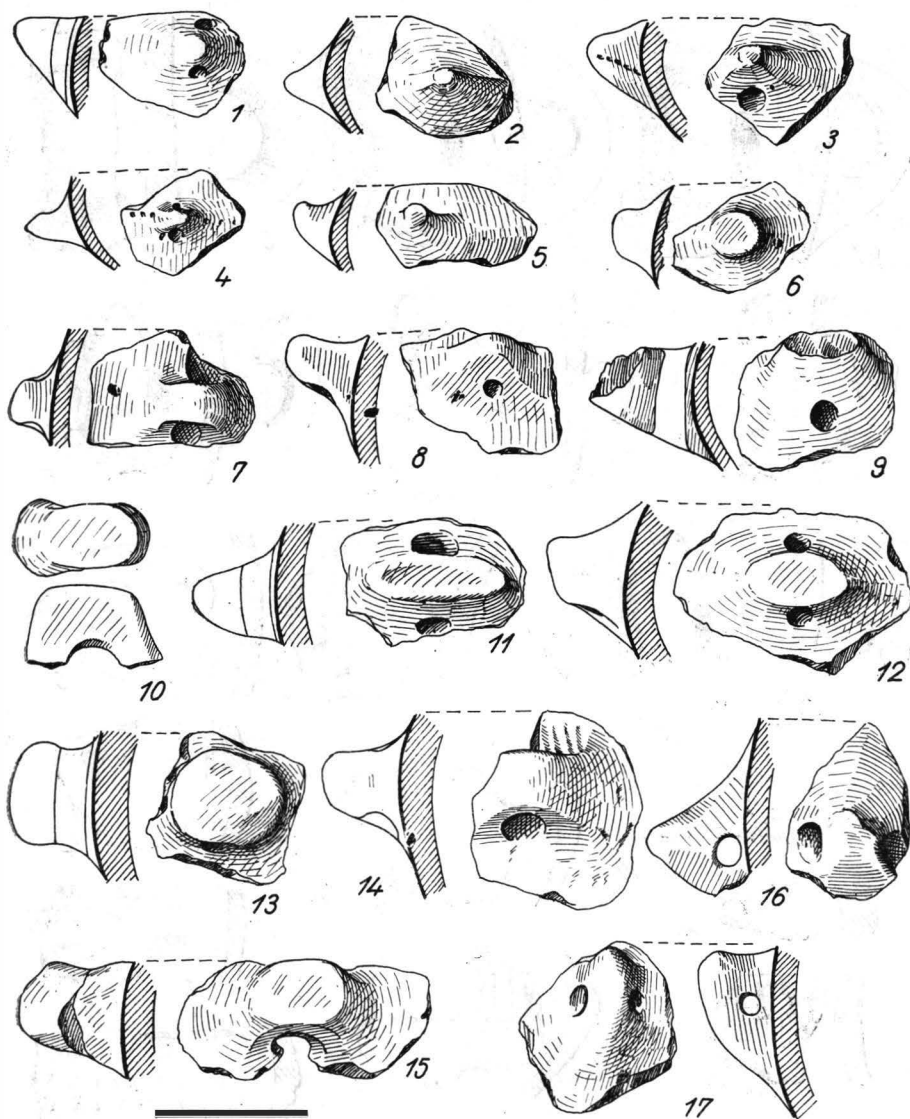

Fig. 6. 2, 3, 9, 16 loc./1972; 4, 7, 17, loc./1973; 1, 8, 11-14, loc. 1/1975, 5, sondaj/1972.

după ardere pe peretele vasului (fig. 7/8-9), striurile foarte superficiale (fig. 7/13), proeminențe organice realizate prin ușoara împingere a pastei din interiorul vasului (fig. 7/11-12), briul modelat foarte rudimentar, realizat organic sau aplicat, dispus sub buză (fig. 4/9-10, 12). Într-un caz, se pare, întâlnim culoarea roșie aplicată înainte de ardere în zona unei proeminențe neperforate (fig. 6/5).

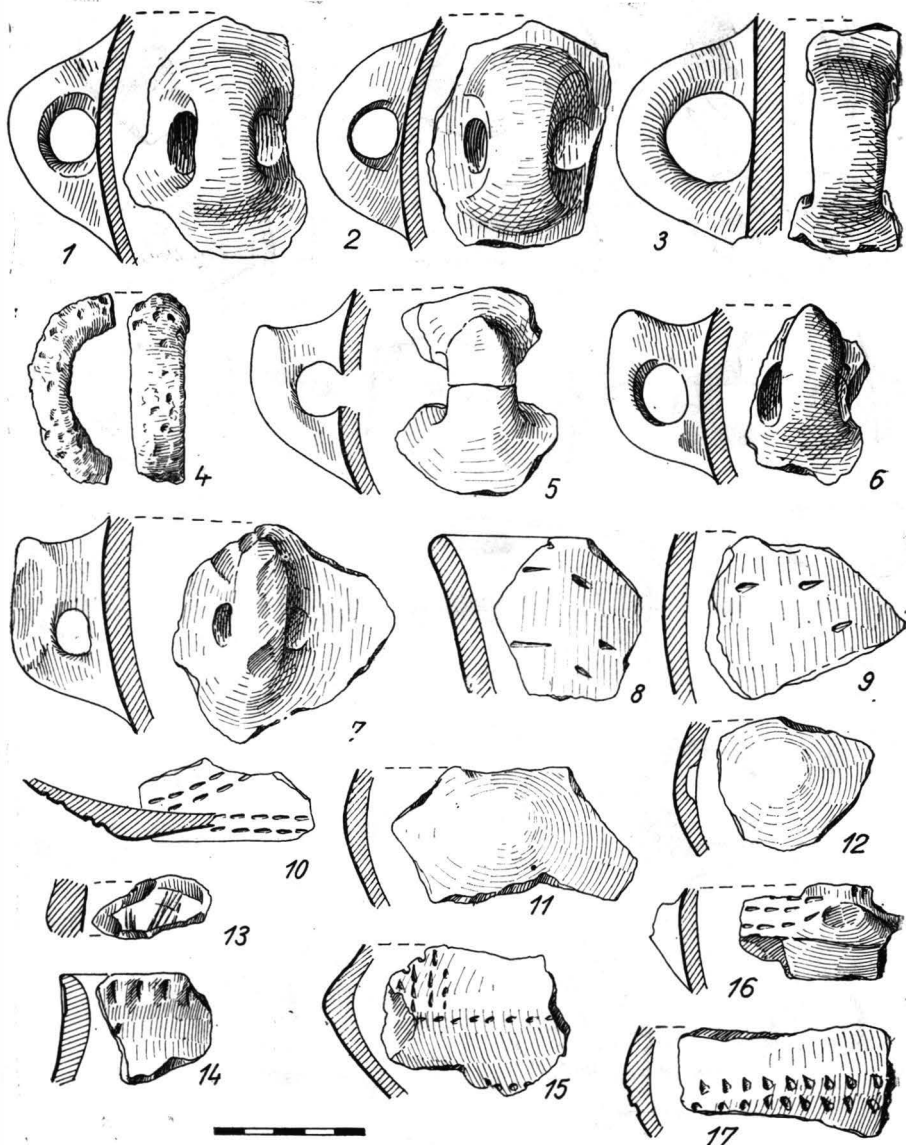

Fig. 7. 4 loc./1972; 1, 13-14, loc./1973; 2, 6, 7-9, 11-12 loc. 1/1975.

Obiecte de lut s-au descoperit foarte puține și toate se află în stare fragmentară. Acestea sînt : o lingură din care se păstrează o parte din căuș și din coadă (fig. 5/7), o mărgică de formă sferică perforată vertical (fig. 5/8), porțiunea dinspre cap a unei figurine zoomorfe avînd indicate, prin proeminențe mici, coarnele și botul (fig. 8/2), un picior de figurină antropomorfă cu steatopigie (fig. 8/1).

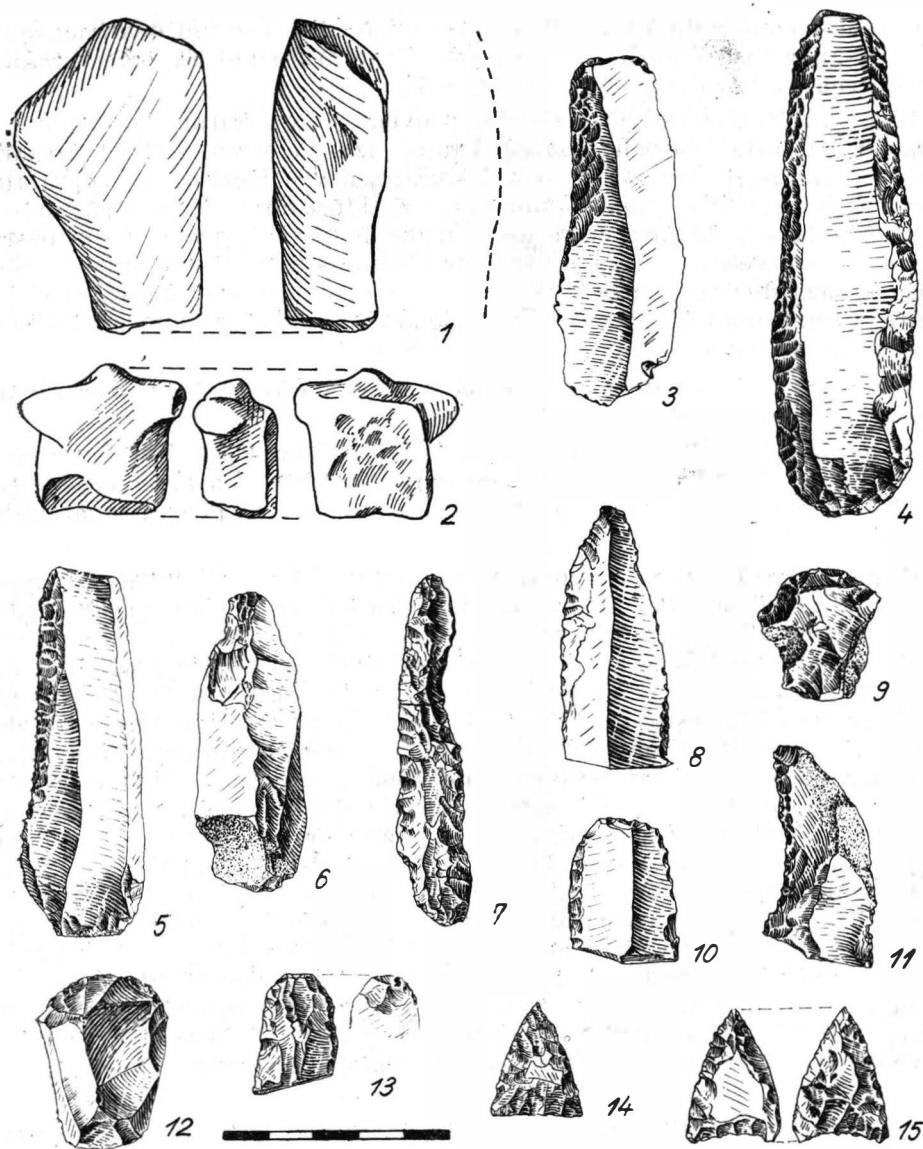

Fig. 8. 6, 9, 11–15, loc./1972; 8, loc./1973; 1, loc. 1/1975.

Uneltele de silex. Numărul uneltelor de silex este foarte redus, culoarea silexului este gălbuie, rar cenușie, iar tehnica de lucru este aceea a retușelor plate sau abrupte. Uneltele constau din lame cu retușe, uneori cu urme de lustru, răzuitoare simple sau duble cu partea activă convexă, răzuitoare pe lamă cu retușe marginale (fig. 8/3–13). În afară de acestea s-au descoperit și câteva lame neretușate și așchii de silex. Uneltele din piatră sint reprezentate prin două percutoare din piatră de riu și două rișnițe fragmentare din gresie.

Ca arme se cunosc doar virfurile de săgeți din silex. Ele sînt de dimensiuni mici și au retușe bifaciale. Este reprezentat atît tipul cu baza dreaptă cît și acela cu baza larg concavă (fig. 8/14—15).

Înceind prezentarea materialelor provenite din stratul superior de la Brătești „Coasta bisericii”, putem caracteriza, pe scurt, această așezare astfel: așezare de terasă, de scurtă durată, avînd locuințe de suprafață puțin trainice. Caracterul economiei pare să îi fost mixt: agricol-păstoresc. Rîșnițele, lamele de silex cu retușe și urme de lustru² și plcava din pasta chirpicilor servesc ca indicii pentru caracterul agricol. Păstoritul este dedus pe baza duratei scurte a așezării, la care s-ar putea adăuga și existența răzuitoarelor de silex³. Figurinele antropomorfe și zoomorfe indică, probabil, același caracter mixt al economiei.

Existența așchiilor de silex și a pîrcutoarelor dovedește prelucrarea în așezare a uneltelor de silex.

Încadrarea cultural-cronologică a așezării de la Brătești „Coasta bisericii” este îngreuiată, pe de o parte, de caracterul restrîns al cercetării și, pe de altă parte, de caracterul ei mai deosebit și sărăcăcios în materiale arheologice.

Durată scurtă a așezării poate servi ca dovadă a predominării păstoritului în cadrul economiei mixte, dar mai poate fi interpretată și ca dovadă unor vremuri de nesiguranță pentru comunitate provocate, de exemplu, de unele perturbații intervenite în viața triburilor, ca urmare a pătrunderii unor populații străine în aria lor de răspîndire. Modul de viață puțin stabil deosebește așezarea de la Brătești de așezările eneolitice de tip tell ale culturilor Gumelnița și Sălcuța, ca cele de la Sultana, Gumelnița, Căscioarele⁴ etc. și mai apropiate de zona geografică a descoperirilor noastre, cele de la Teiu⁵ și Geangoești⁶. Gradul ridicat de stabilitate al acestora este ilustrat de straturile de cultură cu grosime apreciabilă, avînd mai multe niveluri de locuire. Prin stabilitate redusă, așezarea de la Brătești se deosebește și de așezările culturii Cernavoda I de la Chirnogi, Renie, Ulmeni⁷ și de acelea ale culturii Cernavoda III, de la Dobrotești și Slobozia⁸, ca și de așezările aspectului Celei de la Celei și Siliștioara⁹. Tipul de așezare și de locuință de la Brătești nu se deosebește, însă, de acela al așezărilor de la începutul epocii bronzului aparținînd culturii Glina III, din raza aceleiași comune (Brătești „Pădurea Brăteasca” și Văcărești „La Suhat”)¹⁰. Prin această analogie nu intenționăm însă să

² Al. Păunescu, *Evoluția uneltelor și armelor de piatră cioplită descoperite pe teritoriul României*, 1970, București, 175—183.

³ În săpăturile noastre nu am descoperit, însă, oase de animale și nici un fel de unealtă lucrată din os. Deoarece nu s-au făcut încă analize pentru sol nu putem face nici un fel de presupunere în legătură cu această situație.

⁴ Ion Andrieșescu, *Dacia*, 1, 1924, p. 51—63; Vladimir Dumitrescu, *Dacia*, 2, 1925, p. 29—39; Gh. Ștefan, *Dacia*, 2, 1925, p. 138—144.

⁵ Ion Nania, *StArtIst*, 9, București, 1967, p. 7—23.

⁶ Săpături inedite făcute de Gabriel Mihăiescu de la Muzeul din Tîrgoviște.

⁷ Sebastian Morintz și Petre Roman, *Dacia*, N.S., 12, 1968, p. 56, 52, 62.

⁸ *Ibidem*, p. 81.

⁹ Expectatus Bujor, *RevMuz*, 4, 1967, 3, p. 211; Eugen Comșa, *SCIV*, 18, 1967, 2, p. 207—221; Sebastian Morintz și Petre Roman, *op. cit.*, p. 98, 100.

¹⁰ Ersilia Tudor, *Scripta Valachica*, 4, 1973, p. 93—107; La „Pădurea Brăteasca” săpături inedite făcute de Ersilia Tudor și Ion Chicideanu.

atribuim așezarea de la Brătești „Coasta bisericii” culturii Glina III, deoarece între ele există deosebiri în privința formelor și decorului ceramicii, precum și a unor tipuri de unelte.

Uneltele de silex din așezarea de la Brătești au analogii în culturile Gumelnița și Sălcuța, atît în ceea ce privește calitatea silexului (silex gălbui din platforma prebalcanică), cit și tipurile de unelte și tehnica de lucru. Numărul uneltelor este însă la Brătești extrem de redus în comparație cu abundența și varietatea uneltelor, în general, din așezările gumelnițene. Această situație se poate datora, în parte, duratei scurte a așezării de la Brătești. Remarcăm, de asemenea, lipsa la Brătești a unor tipuri de unelte gumelnițene cum ar fi exemplul topoarele de silex ca și a uneltelor de piatră, os și corn. Virfurile de săgeți din silex, deși puțin numeroase, reprezintă atît tipul cu baza dreaptă cit și pe cel cu baza larg concavă. Ambele tipuri găsesc analogii în culturile Gumelnița și Sălcuța ¹¹. În culturile Cernavoda nu cunoaștem virfuri de săgeți, iar exemplarele de la începutul epocii bronzului sînt tipologic deosebite față de cele din așezarea de la Brătești.

Pasta ceramicii, folosind aproape generalizat degresantul constînd din nisip cu pietricele, și tratarea suprafeței acesteia, se deosebesc de aceea a ceramicii gumelnițene și sălcuțene numite „clasice”. Aceste procedee se cunosc, însă, în faza III a culturii Gumelnița, de la Tangiru, și în Sălcuța III, devenind mai frecvente în faza IV a culturii Sălcuța ¹². Procesul de schimbare a calității ceramicii nu schimbă, însă, caracterul gumelnițean sau sălcuțean al fazelor amintite. Ceramica culturii Cernavoda III de la Dobroțești folosește de asemenea ca degresant, pentru categoria de uz comun — cea mai numeroasă —, nisipul cu pietricele în proporții variabile (pe lingă celelalte materii)¹³. Analogii în privința modului de preparare a pastei întîlnim și în ceramica culturii Glina III din așezările menționate în raza comunei Văcărești.

Forme de vase ca : străchinile larg deschise, cu variantele menționate, apar rar în așezarea de la Brătești. Ele găsesc analogii în formele gumelnițene și sălcuțene clasice, în Sălcuța IV, Herculan II ¹⁴. În cultura Cernavoda I și în culturile perioadei de tranziție spre epoca bronzului din Muntenia, nu se cunosc asemenea străchini. Vasul cu gît cilindric relativ înalt sau scund are de asemenea analogii în culturile eneolitice și cele ale perioadei de tranziție spre epoca bronzului ¹⁵.

Vasul caracteristic așezării de la Brătești : castronul cu margine relativ înaltă înclinată spre interior, avînd pe umăr proeminente, neperforate și perforate vertical, nu-l întîlnim în formă identică în culturile Gumelnița și Sălcuța și nu îl cunoaștem în perioada de tranziție spre epoca bronzului, în Muntenia și Oltenia. Sînt unele indicii pentru prezența acestei forme în categoria ceramicii bure din cultura Cernavoda I de la Căscioarele ¹⁶. De asemenea printre materialele Glina III de la Văcărești există

¹¹ Al. Păunescu, *op. cit.*, p. 173—184.

¹² D. Berciu, *Contribuții la problemele neoliticului în România în lumina noilor cercetări*, București, 1961, p. 465, 305, 310.

¹³ Petre Roman, *SC.V*, 17, 1966, 3, p. 451 ; Sebastian Morintz și Petre Roman, *op. cit.*, p. 81.

¹⁴ D. Berciu, *op. cit.* ; Petre Roman, *Dacia*, N.S., 15, 1971, p. 83.

¹⁵ D. Berciu, *op. cit.*, p. 137/1 ; 138/11 ; 139/7 ; 228/7 ; Petre Roman, *op. cit.*, fig. 19/8 ; 20/17 ; 26/11 ; Sebastian Morintz și Petre Roman, *op. cit.*, fig. 14/3,5 ; 21/9 ; 22 ; 29/17 ; 19, 13.

¹⁶ Ersilia Tudor, *SC.V*, 16, 1965, 3, p. 556, fig. 3, 4, 5.

unele fragmente de vase cu marginea înclinată spre interior. Dimensiunile lor fiind însă încă nu avem certitudinea că provin de la castroane asemănătoare. Această formă de vas (castronul) constituie, probabil, rezultatul evoluției străchinilor Gumelnița-Sălcuța, cu margine înclinată spre interior. Un asemenea exemplar provenit de la Gumelnița are pe umăr proeminențe mici, probabil neperforate. Străchini cu margine înclinată spre interior se întâlnesc de asemenea în cultura Cucuteni (fazele A—B și B) și stațiunea de la Horodiștea.

Fragmentele ceramice cu buza îngroșată spre exterior nu găsesc analogii în cultura Gumelnița, iar în cultura Sălcuța am întâlnit acest fel de buză într-un singur caz¹⁷. În materialele Glina III de la Văcărești¹⁸ există margini de vase prevăzute la exterior cu o bandă asemănătoare unui „tiv” bandă ce este uneori ornamentată.

Marginile de vase înclinate oblic spre exterior au unele analogii în culturile Gumelnița, Sălcuța, Cernavoda III și II, Herculanee, Horodiștea și Glina. Reprezentanțele zoomorfe și antropomorfe au analogii în plastica de lut a culturii Gumelnița.

Prin raritatea ornamentării, simplitatea tehnicii și a ornamentelor ceramica de la Brătești se deosebește de ornamentarea ceramicii eneolitice Gumelnița-Sălcuța, inclusiv faza Sălcuța IV și, de aceea, a culturilor perioadei de tranziție la epoca bronzului. Pentru decorul caracteristic: șirurile de împunsături (mai rar impresiuni) nu întâlnim analogii în culturile menționate mai sus. În aspectul Celei este amintită existența unor împunsături executate prin apăsarea instrumentului de jos în sus, dispuse probabil în șiruri orizontale. Indicii pentru existența unui decor de împunsături, asemănător celui de la Brătești, întâlnim la Retevoiești (jud. Argeș), în nivelul inferior, atribuit, cu probabilitate, fazei Sălcuța IV¹⁹. Mai cităm două fragmente ceramice provenite din niv. VI al tellului de la Geangoești și dintr-o descoperire întâmplătoare făcută la Morteni, jud. Dimbovița (fig. 7/15—17). Este de menționat și asemănarea dintre modul de dispunere a decorului pe umărul castroanelor de la Brătești și dispunerea impresiunilor scurte, executate cu șnurul, pe umărul unor fragmente ceramice cu profil asemănător, aparținând culturii Cernavoda I de la Căscioarele²⁰. Un vas de o formă deosebită de cele cunoscute la Brătești, descoperit într-un mormint cu ocră de la Glăvăneștii Vechi, este ornamentat cu două șiruri orizontale, paralele, de împunsături scurte asemănătoare celor de la Brătești. Un askos provenit din tell-ul de la Junatice (Pazardjik-Plovdiv) din stratul cuprins între 1 — 6,20 m, atribuit epocii bronzului (care, la rîndul lui, suprapune pe acela al culturii Gumelnița) este ornamentat cu șiruri de împunsături²¹. Șiruri de împunsături asemănătoare, dispuse orizontal și vertical, apar și pe unele dintre vasele provenite din necropola inedită de la Berkeska Mogila, aproape de Stara-Zagora, atribuită perioadei vechi a epocii bronzului²². Pentru elementele de decor care apar extrem de rar la Brătești, proeminențele organice executate

¹⁷ D. Berciu, *op. cit.*, p. 251, fig. 85, 9.

¹⁸ Ersilia Tudor, *Scripta Valachica*, 4, 1973, p. 97, fig. 3, 5, 6.

¹⁹ Dinu V. Rossetti, *Materiale*, 6, 1959, p. 704—708, fig. 5/3.

²⁰ Ersilia Tudor, *op. cit.*, p. 558, fig. 3, 4.

²¹ V. Mikov, *Godišnik na plovdivskata narodna biblioteka i muzei*, 1937—1939.

²² Săpături făcute de M. Dimitrov. *Materiale în Muzeul din Stara Zagora*.

prin uşoara împingere a pastei din interiorul vasului, striurile superficiale, briul rudimentar, organic sau aplicat, dispus la mică distanţă sub bază şi creştăturile executate sub buză, întâlnim analogii culturale în Gumelniţa şi Sălcuţa, inclusiv faza IV, Cernavoda I; briul de cele mai multe ori ornamentat, creştăturile şi striurile apar de asemenea în perioada de tranziţie spre epoca bronzului şi în epoca bronzului. Într-un singur caz întâlnim culoarea roşie dată înainte de ardere, în jurul unei preeminenţe. Fără analogie rămân creştăturile executate după arderea vasului.

Analogii în privinţa tipului de aşezare, de locuinţă, strat de cultură subţire (15 cm), a unor forme de vase şi indicii pentru decorul constituit din împunsături întâlnim în aşezarea din nivelul inferior de la Retevoieşti „Cotul mătuşii”, jud. Argeş²³.

Calitatea pastei ceramice de la Retevoieşti şi arderea acesteia, după cum rezultă din publicaţie, este, însă, mai bună decît aceea de la Brăteşti, apropiindu-se, probabil, mai mult de ceramica gumelniţeană şi sălcuţeană.

În stadiul actual al cercetărilor, avînd în vedere toate datele oferite de aşezarea prezentată putem face următoarele constatări: în aşezare există, pe de o parte, unele elemente comune cu culturile eneolitice Gumelniţa şi Sălcuţa, îndeosebi cu faza Sălcuţa IV. Pe de altă parte, lipsesc din aşezare elemente importante caracteristice fazei Sălcuţa IV, ca de exemplu vasele cu torţi suprainălţate, urcioarele, torţile pastilate etc., iar ca decor şanţuleţele lustruite, motivul „câprior”, canelura, barbotina, incizia, găurile-butoni astupate etc. Lipsesc, de asemenea, forme de vase şi decorul cel mai caracteristic al culturilor Gumelniţa B (III) şi Sălcuţa III.

Aşezarea de la Brăteşti se deosebeşte de culturile Gumelniţa şi Sălcuţa de asemenea prin: tipul de aşezare, tipul de locuinţă, predominarea, probabil, a păstoritului în cadrul unei economii mixte, folosirea aproape generalizată a nisipului cu pietricele ca degresant, forma de vas tipică (castronul), vasele cu buza îngroşată la exterior, marginile înclinate oblic spre exterior, decorul caracteristic de împunsături şi impresiuni.

După cum se ştie, în perioada de tranziţie la epoca bronzului, în aspectul Renie II şi în cultura Cernavoda III — aspect şi cultură formate în spaţiul carpato-dunărean —, elementul eneolitic tîrziu numit „sălcuţean” constituie una dintre componente, ilustrată prin forme ceramice şi elemente de decor. Îmbinarea elementelor componente în cadrul aspectului Renie II şi Cernavoda III ilustrează, după părerea noastră, procesul complex de întrepătrundere şi asimilare etnică şi culturală petrecut în perioada de tranziţie la epoca bronzului, în fosta arie de răspîndire a culturii Gumelniţa şi Sălcuţa. Deşi pentru materialele de la Brăteşti există unele analogii în cultura Cernavoda III, aceasta se deosebeşte prin elementele sale cele mai caracteristice de aşezarea de la Brăteşti.

În concluzie, înclinăm să considerăm că aşezarea de la Brăteşti aparţine unui aspect cultural care a luat naştere într-o perioadă neprecizată încă, după retragerea populaţiei gumelniţene în regiunile de dealuri ale Munteniei, ca urmare a pătrunderii în aria ei de răspîndire a populaţiei de origine răsăriteană (ncrd-pontică) care a dat naştere culturii Cernavoda I²⁴.

²³ Vezi nota 21.

²⁴ Ideea înaintării populaţiei gumelniţene spre zona de dealuri, legată însă de dezvoltarea metalurgiei a fost preconizată şi de A. Vulpe, Congr. IXUISPP Nice, 1976, Coll. XXIII, p. 147.

De pătrunderea acestui element etnic este legată, probabil, și încetarea existenței unor așezări gumelnițene în faza B(III). Populația de origine gumelnițeană, dislocată, a fost obligată să-și schimbe felul de viață conform noilor condiții ecologice ale zonelor de deal și munte. Ca rezultat al acestor transformări a putut lua naștere aspectul cultural de la Brătești.

Pentru încadrarea cronologică relativă a așezării de la Brătești ne întemeiem mai ales pe considerații tipologice. Descoperirile indică o perioadă ulterioară așezărilor culturii Gumelnița B (III). Unele indicii în acest sens par să existe și în așezarea tell de la Geangoești. Nu este sigur, însă, că aspectul de la Brătești a urmat imediat în timp fazei B (III) a culturii Gumelnița. Materialele provenite din săpăturile de la Geangoești, Teiu, Retevoești, nefiind încă publicate nu le putem atribui o poziție cronologică precisă. Acesta constituie unul dintre motivele pentru care nu considerăm potrivită atribuirea așezării de la Brătești fazei Gumelnița IV. Pe de altă parte, noțiunea de Gumelnița IV a avut în decursul anilor un conținut diferit, care, așa cum au dovedit-o cercetările ulterioare, nu avea nimic comun cu cultura Gumelnița. Este meritul lui Petre Roman de a fi deosebit încă din 1964, la Retevoești, materialele de tipul celor de la Brătești atribuindu-le însă fazei Gumelnița IV²⁵.

Pentru stabilirea limitei cronologice superioare a așezării de la Brătești există unele indicii la Retevoești, unde nivelul I, care cuprinde material în mare parte asemănător celui de la Brătești, este suprapus de nivelul II, atribuit cu probabilitate culturii Coțofeni. Din profilul publicat se deduce că succesiunea stratigrafică este nemijlocită²⁶.

Calitatea pastei ceramicii din nivelul I de la Retevoești fiind superioară celei de la Brătești ar putea indica o etapă mai veche, mai apropiată în timp de Gumelnița B. Analogiile referitoare la cultura Glina III din zona respectivă nu indică neapărat și o succesiune nemijlocită de la aspectul Brătești la cultura Glina III. Este probabil că între aceste două orizonturi culturale se interpune cel puțin unul, care ar trebui să corespundă în timp culturii Coțofeni. Acest lucru pare să fie indicat, pe lângă descoperirile de la Retevoești, și de faptul că nu departe de așezarea de la Brătești și anume la Bungetu a existat, probabil, o așezare Coțofeni, distrusă de lucrările de hidroameliorații de pe valea Ilfovului. Din aceasta au fost salvate doar materialele aflate într-o groapă²⁷. În orice caz, considerăm că aspectul cultural descoperit la Brătești va trebui avut în vedere în studiul genezei culturii Glina III. El reprezintă elementul autohton conservat în zona subcarpatică, mai puțin afectat de curente răsăritene și sudice. Din cât știm în momentul de față, aria lui se înscrie cu totul în viitoarea arie de răspândire a culturii Glina III*.

²⁵ Petre Roman, *RevMuz*, 4, 1964, p. 318.

²⁶ Dinu V. Roselti, *op. cit.*, fig. 6.

²⁷ Ion Chicideanu, *Documenta Valachica*, 6, 1974, p. 63-67.

* După predarea prezentei lucrări spre publicare, am efectuat un sondaj într-o așezare aparținând aceluiași aspect cultural, la Tigveni, punctul „Pietroasa” (jud. Argeș). Cele observate în timpul săpăturilor concordă în toate privințele cu constatările de la Brătești (materialul ceramic, tipul de șezare). Nu am avut încă posibilitatea de a prelucra aceste rezultate. Ele arată în tot cazul că aspectul Brătești este bine definit într-o serie de puncte ce cuprind zona de dealuri din nordul și nord-vestul Munteniei. Cele observate la Tigveni confirmă și completează datele expuse în articolul de față.

UN ASPECT CULTUREL POST-GUMELNITIEN DÉCOUVERT
DANS LA ZONE DE COLLINES DE LA VALACHIE
(LES FOUILLES DE BRĂTEȘTI « COASTA BISERICII »,
DÉPARTEMENT DE DÎMBOVIȚA)

(RÉSUMÉ)

L'auteur présente les découvertes faites dans la couche supérieure de l'établissement de Brătești « Coasta Bisericii », département de Dîmbovița. Ces découvertes appartiennent à une site en marge de terrasse, ayant une couche de culture mince (environ 15 cm). Les vestiges de trois habitations dégagés indiquent des constructions légères, de surface, construites en bois légèrement couvert de glaise, avec peu de briques en torchis. La brique en torchis brûlé, répandu dans la zone des habitations, indique la disparition de celles-ci par un incendie. La majorité des découvertes ont mis au jour de la céramique fragmentaire. Les formes céramiques ressemblent à celles gumelnitiennes. Le décor est rare, pauvre et différent par rapport au décor gumelnitien.

La plastique de l'argile et les outils de silex sont rares.

L'établissement de Brătești est analogue en ce qui concerne le type d'emplacement, d'habitations et du matériel découvert aux établissements de Retevoiești et Tigveni, département d'Argeș.

L'encadrement chronologique dans un moment ultérieur à la phase B de la culture Gumelnița et antérieur à la culture de Coțofeni est basé sur des observations typologiques, sur les observations stratigraphiques de Retevoiești et sur la découverte, dans le rayon du village de Brătești, d'un établissement de Coțofeni.

L'auteur considère que les établissements de Brătești, Retevoiești, Tigveni, ainsi que les découvertes accidentelles de Morteni et de Geangoești révèlent un aspect culturel nouveau qui a débuté dans la zone des forêts et des collines de la Valachie à la suite de la retraite d'une partie de la population locale, d'origine gumelnitienne, devant la pénétration des tribus nord-pontiques qui ont fait naître la culture Cernavoda I. Comme un effet des nouvelles conditions de vie, la population locale disloquée a changé les formes traditionnelles de sa vie.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Plan des fouilles de Brătești.

Fig. 2. 1, 5, 6, 13, habitation, 1972; 2, sondage, 1972; 3, 7, 11 - 12, habitation, 1973; 4, 9, 10, habitation n° 1, 1975.

Fig. 3. 3, 4, 5, 6, habitation, 1972; 16, habitation, 1973; 2, 8, 9-14, 17, habitation n° 1, 1975.

Fig. 4. 3, 5, 7-10 habitation, 1973; 1, 4, 6, 11-12, habitation n° 1, 1975.

Fig. 5. 2, habitation, 1972; 4, 6, 7, habitation, 1973; 1, 5, habitation n° 1, 1975; 8, sondage, 1972.

Fig. 6. 2, 3, 9, 16, habitation, 1972; 4, 7, 17, habitation, 1973; 1, 8, 11-14, habitation n° 1, 1975; 5, sondage, 1972.

Fig. 7. 4, habitation, 1972; 1, 13-14 habitation, 1973; 2, 6, 7-9, 11-12, habitation n° 1, 1975.

Fig. 8. 6, 9, 11-15, habitation, 1972; 8, habitation, 1973; 1, habitation n° 1, 1975.